Journal of Society and Politics
Vol 2, No 8, winter 2025
Journal Homepage: https://sanad.iau.ir/journal/jsp
Online ISSN:2981- 1236

Research Paper

position of justice and optimal governance in Saadi's works

Mandana Rajaee dastghaib: Ph.D. student, Department of Political Science, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.
Mohammad Kazem Kaveh Pishghadam *: Associate Professor, Political Science Department, Shiraz Branch, slamic Azad University, Shiraz, Iran
Maryam Ziabainajad: Assistant Professor, Department of Persian literature, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Received: 2024/09/01 PP 21-36 **Accepted:** 2025/01/19

Abstract
Justice has been identified as a foundational concept in the history of thought, social theory, and political theory. Saadi posits that a just society is one that does not privilege a particular group over others, but rather, is attentive to the needs of all segments and classes within that society. In such an era, Saadi serves as the exemplar of a doctrine that espouses peace, justice, order, benevolence, and sincerity of servitude on the one hand, and hatred, animosity, injustice, disorder, and evasion of human rules on the other. He posits that justice serves as the intermediary between the government and the people, viewing the behavior of rulers as the axis of justice. He delineates the characteristics of a just ruler as the principal foundation of an ideal society based on justice. Saadi places significant emphasis on both worldly and religious matters, with the aim of establishing a superior model of lawful governance. This is achieved through the adoption of a paradigm of exemplary behaviour, and reliance on religious teachings. He identifies the characteristics of a just ruler as the primary indicators of the desired concept of justice, viewing justice as a relationship between the people and the government. In order to establish an ideal society in "Golestan," he dedicates a chapter to the character of kings, and in "Bustan," he discusses the issues of justice, governance, and counsel as some of the most important political theories. This article examines the role of justice and desirable governance in Saadi's works. The research method employed in this article is descriptive-analytical, and its sources and documentation are based on library research.

Keywords: Governance, justice, politics, Saadi

Citation: Rajaee dastghaib, M., kava pishadam, M., & , M. Zaibai najad.(2025). **position of justice and optimal governance in Saadi's works.** *Journal of Society and Politics*, Vol 2, No 8, Shiraz, PP 21-36.

*. **Corresponding author:** Mohammad Kazam, Pishghadam **Email:** Pishghadam 2008@gmail.com, **Tel:** +989713092256

Extended Abstract

Introduction

Saadi's works as literary-political texts are mixed with moral concepts, the dominant content of which is political. which has been influential in the behavior of the rulers and the political culture of Iran. Saadi's attitude has paid special attention to political issues and Islamic verses and traditions, and he has benefited from these sources in explaining his thoughts. Saadi has extensive and comprehensive knowledge in country management and civil politics, he fully understands autocratic rule and in his two valuable works (Bostan and Golestan) which deal with the issue of justice, wisdom, dignity and human dignity.

The science of politics, ethics and planning of the home seeks in a utopia that is full of faith in God, goodness and purity, truth, clarity and truth. In his works, the topics of social relations, which include friendship and companionship, enjoining good and forbidding evil, patience and the need to pay attention to the disadvantaged in society, are mentioned.

Saadi believes that the progress of the government depends on the connection with the people. The books of Golestan and Bostan have raised the following issues in the religion of statehood and they conclude that: three things cannot be stable without three things: wealth without trade, science without discussion, and property without politics.

Saadi considers country management to be religion and intelligence, and property management requires culture and intelligence; Therefore, the negligent king does not deserve to rule, because he is the guardian of the subjects and responsible for protecting people's lives and property. Therefore, sleeping and neglecting the king during guarding is not a condition of statehood. Shij Ajal talks more with the ruler about the government and has set a model for the ruler of the time by criticizing the previous governments. This research is looking for the question, what was the position of governance, justice and politics in Saadi's works? And it comes to the conclusion that Saadi's justice and politics have been raised in response to problems such as injustice, the unwiseness of rulers and the rule of incompetent rulers, and in contrast to that, management, prosperity, security, peace-seeking, justice and justice, virtue, wisdom And courage is the most important issue in the politics of rulers and rulers.

Methodology

In this article, in a descriptive-analytical way and using library documentary sources, the basic question is answered, what are the characteristics of examining the position of justice and good governance in Saadi's works.

Results and discussion

Saadi considers justice to be the middle ground and the link between the government and the people and the axis of justice. He puts the king at the head of power and considers the principle of government to be justice. Under the teachings of Islam, Saadi bases his words on verses and traditions.

Conclusion

Saadi has dealt with the principles of justice and statecraft in his works. In the book Golestan, he considers the success of rulers in the affairs of civil politics and statecraft to be due to their attention to religion, belief, and closeness to God, and adherence to religious beliefs. Saadi has paid special attention to Islamic verses and narrations in political matters. He considers justice to be the most important concept in politics and the intermediary and link between the government and the people.

In his opinion, the ruler and the king should make contentment their profession. Saadi believes that the appointment and selection of individuals in the government depends on the degree of intelligence and insight of individuals, and the king should not employ individuals based on their social class, wealth, and appearance. Any failure to recognize the agents will pave the way for an opportunistic group or will lead to an inappropriate judgment that will result in nothing but dissatisfaction among the people and chaos in society. Saadi addresses all times and all people of the world. His thoughts never become outdated. He considers justice to be a matter of human dignity and in the first place.

References

1. AhamadyGiavy,H .(1997) .Golestan Saadi introduction, description and notes), Tehran: Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
2. Agahvaan kazami, B. (۱۹۹۷) . Justice in Islamic political system, Tehran: Cultural Institute of Contemporary Knowledge and Thought. [In Persian]
3. Azghandy,A.(2005) "Admonitions of Ancestors, Biography of Kings in Saadi's Political Opinions", International Studies Quarterly, Year 11, Number 4, Tehran: BaharPublications, pp. 95-113. [In Persian]
4. Aslamy,R. (2012). Saadi Policy, Tehran: Tisa Publications [In Persian]
5. Aslamy nadoshan,M.(1992) Four speakers of the Iranian conscience, Tehran: Qatreh Publications. [In Persian]
6. Aghbal ashtiyani,A.(1989) Mughal History, Tehran: Aghah Publications. [In Persian]
7. Anzabinejad, R.(200Bostan, first edition, Tehran: Aydin Publications, 43. [In Persian]
8. Ansari,A,(1998) Sheikh Saadi in his vision of an ideal society, Zikr Jamil Saadi, Volume 3, Tehran: UNESCO National Commission and Ministry of Islamic Guidance, 157-194.
9. Anuri. H. (1995), Shourideh Beir (about Saadi and his works). Tehran: Drop Publications. [In Persian]
10. Emami,M.(2004) Three Steps to Dawn, Isfahan: Isfahan Publications.. [In Persian]
11. Gafarih,B.(1998) Saadi from the perspective of thought and thought, Andisheh Kareem magazine.. [In Persian]
12. Chaman,A.(1998) Saadi's idealism in the realm of government, Shiraz: Navid Publications. [In Persian]
13. Hosseinzadeh Bahraini M.(1994). A comparative study of the theory of good governance with the teachings and life of the comparative study of the theory of good government of Imam Ali (peace be upon him), Bureau of Economic Studies.. [In Persian]
14. Delshad Tehrani, M. (1989). overnment of Hekmat, Tehran: Darya Publications. [In Persian]
15. Rostam Vandi. T. (1989). Az and Dad: Pathology of Shahriari in Ferdowsi's Shahnameh, Journal of Theoretical Policy Research, No. 5, pp. 1-31. [In Persian]
16. Rajai.F (1987). The Battle of Worldviews in Political Wisdom and Identity of Us Iranians, Tehran: Ahya Kitab Publications. [In Persia
17. Ripka,Y. (1969). The History of Iranian Literature, translated by Ki Khosro, Tehran: Gothenburg and Javidan Khord Publications. [In Persian]
18. Zarinkob,A. (1992). About Saadi's life and thought, Tehran: Sokhon Publications.
19. Saadi, M.(1980). Ghazliat Saadi, Khalil Khatib Rahbar, Tehran: Mehtab Publications. [In Persian]
20. Saadi, M. (1981). Bostan, edited by holamhossein Yousefi, 4th edition, Tehran: Kharazmi Publications. [In Persian]
21. Saadi, M.(1989) Kaliat Saadi, proofreader: Mohammad Ali Foroughi, Tehran: Hestan Publishing House.
22. Saadi, M. (1990). Golestan Saadi. Based on the corrected version of Mohammad Ali Foroughi, Tehran, Qoghnos Publications. [In Persian]
23. Sharifzadeh. F,& Qalipur. R. (1993). Good governance and the role of the government, management culture number 4. [In Persian]
24. Shirpur. N,& Zarei, T. (2023). Examining examples of social justice in the Qur'an and its role in the foundation of Islamic civilization from the perspective of the Supreme Leader, Tehran: Asim ublications.
25. Kamali Sarostani, Korosh. (2021). Saadi Shirazi, Shiraz: Kalamedeh Publications. Publications. [In Persian]
26. Mahalati, S. (1967). Erfan Saadi School, Shiraz: Shiraz University Press, pp. 71, 72. [In Persian]
27. Mohammadi. M & Shahla.A (2004). "Countrymanship from Saadi's perspective, Journal of Iranian Studies", year 13, number 26, autumn and winter, pp. 143-163.. [In Persian]
28. Mabody,Z.(1996). Sociology in Saadi's works, Tehran: Tirgan Publications. [In Persian]
29. Mozafarian, M. (1996). Administration according to Saadi, mention of Jamil Saadi, Volume 3, Directorate General of Publications of the Ministry of Islamic Guidance. [In Persian]
30. Midari, Ahmad, Jafar Khair-e-Pechan. (1994). Development-based good overnance,

Economic Research Office, Islamic Council Research Center. [In Persian]
31. Naderi Qomi, M. (2011). Good governance, brief introduction and critique, Islam and Management Research, Volume 1, pp. 69-93. [In Persian]
32. Niazkar, F.(2017). Barkhan Saadi, Shiraz: Fars Encyclopedia Publications. [In Persian]
33. Heywood.A.(1998). Key Concepts in Political Science, translated by Hassan Saeed Kolahdi and Abbas Kardan, Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
34. Khaddouri ,M.(1984).The Isiamic Conception of Justice , Baltimor and London: The John Hopkins university press. [In Persian]
35. UN ESCAP. (2009). What is Good Governance, On line at ttp://www.unescap.org/ resources/what-good-governance. [In Persian]

فصلنامه جامعه و سیاست

دوره ۲، شماره ۸، زمستان ۱۴۰۳

Journal Homepage: https://sanad.iau.ir/journal/jsp

شاپای الکترونیکی:۱۲۳۶- ۲۹۸۱

مقاله پژوهشی

جایگاه عدالت و حکمرانی مطلوب در آثار سعدی

ماندانا رجایی دستغیب: دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

محمد کاظم کاوه پیشقدم[1]: دانشیار گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

مریم زیبایی نژاد: استادیارگروه ادبیات فارسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

دریافت:۱۴۰۳/۰۶/۱۱ **صص** ۲۱-۳۶ **پذیرش:** ۱۴۰۳/۱۱/۱۰

چکیده

عدالت به عنوان یک مفهوم اساسی در تاریخ اندیشه، نظریه اجتماعی و نظریه سیاسی شناخته شده است. سعدی بر این باور است که جامعه عادلانه جامعه ای است که گروه خاصی را بر دیگران امتیاز نمی دهد، بلکه به نیازهای همه اقشار و طبقات آن جامعه توجه دارد. در چنین عصری، سعدی سرمشق آموزه‌ای است که از یک سو حامی صلح، عدالت، نظم، خیرخواهی و اخلاص بندگی و از سوی دیگر کینه، خصومت، بی‌عدالتی، بی نظمی و طفره رفتن از قواعد انسانی است. او معتقد است که عدالت به عنوان واسطه بین دولت و مردم عمل می‌کند و رفتار حاکمان را محور عدالت می‌داند، ویژگی‌های یک حاکم عادل را به عنوان شالوده اصلی جامعه آرمانی مبتنی بر عدالت ترسیم می‌کند. سعدی با هدف ایجاد الگویی برتر از حکمرانی قانونمند، بر امور دنیوی و دینی تأکید زیادی دارد. این امر از طریق اتخاذ الگوی رفتاری مثال زدنی و تکیه بر آموزه‌های دینی حاصل می‌شود. سعدی ویژگی‌های یک حاکم عادل را شاخص‌های اولیه مفهوم مطلوب عدالت می‌داند و عدالت را رابطه ای بین مردم و حکومت می‌داند و برای برپایی یک جامعه آرمانی در «گلستان» فصلی را به شخصیت شاهان اختصاص می‌دهد و در «بوستان» مباحث عدالت، حکومت داری و مشاوره را به عنوان برخی از مهم ترین نظریه‌های سیاسی مطرح می‌کند. این مقاله به بررسی نقش عدالت و حکمرانی مطلوب در آثار سعدی می‌پردازد. روش تحقیق به کار گرفته شده در این مقاله توصیفی- تحلیلی بوده و منابع و اسناد آن مبتنی بر تحقیقات کتابخانه ای می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: حکمرانی، عدالت، سیاست، سعدی

استناد: رجایی دستغیب، ماندانا؛ کاوه پیشقدم، محمدکاظم؛ زیبایی نژاد، مریم. (۱۴۰۳). **جایگاه عدالت و حکمرانی مطلوب در آثار سعدی**. فصلنامه جامعه و سیاست، سال ۱۴۰۳

نویسنده مسئول: محمد کاظم کاوه پیشقدم، **پست الکترونیکی:** Pishghadam 2008 @gmail.com **تلفن:** ۰۹۱۷۳۰۹۲۲۵۶

مقدّمه

آثار سعدی به عنوان متونی ادبی- سیاسی با مفاهیم اخلاقی آمیخته شده است که محتوای غالب آن سیاسی است. که در رفتار حاکمان و فرهنگ سیاسی ایران تأثیر گذار بوده است. نگرش سعدی به مسایل سیاسی و آیات و روایات اسلامی توجه ویژه داشته است و در تبیین اندیشه‌های خویش، از این منابع سود جسته است. سعدی در مدیریت کشور و سیاست مدن دارای اطلاعات وسیع و جامعی است، حکومت استبدای را کاملاً متوجه است و در دو اثر ارزشمند خود (بوستان و گلستان) که مسئله عدالت گستری، خردورزی، کرامت و منزلت انسانی، علم سیاست، اخلاق و تدبیر منزل را در مدینه فاضله ای می‌جوید که آکنده از ایمان به خدا، نیکی و صفا، راستی، روشنی و حقیقت است. در آثارش مباحث روابط اجتماعی را که شامل دوستی و همنشینی، امر به معروف و نهی ازمنکر، صبر و شکیبایی و ضرورت توجه به محرومان جامعه اشاره شده است.

سعدی پیشرفت حکومت را متکی بر پیوند با مردم می‌داند، کتاب‌های گلستان و بوستان در آیین کشور داری موضوعات زیر مطرح شده است و به این نتیجه می‌رسانند که: سه چیز بی سه چیز، پایدار نماند: مال بی‌تجارت، علم بی‌بحث و ملک بی‌سیاست.

سعدی کشورداری را به دیانت و هوش و داریت می‌داند و ملک داری را به فرهنگ و هوش نیازمند می‌خواند؛ پس پادشاه غافل، لیاقت حکمرانی را ندارد، زیرا او پاسبان رعیت و مسئول حفظ جان و مال مردم است. بنابراین، خفتن و غفلت پادشاه به هنگام حراست شرط کشورداری نیست. شیخ اجل درباره حکومت بیش تر با حاکم سخن می‌گوید و با نقد خوب و بد حکومت‌های پیشین را برای حاکم وقت الگوسازی کرده است. این پژوهش به دنبال این سوال هست که، جایگاه حکمرانی و عدالت و سیاست در آثار سعدی به چه شکل بوده است؟ فرضیه پژوهش دارای چه معیارهایی است. مولفه‌های حکمرانی وشاخصه‌های عدالت در سیاست سعدی به مشکلاتی از قبیل نابخردی حاکمان و حکومت حاکمان نالایق مطرح شده است و در مقابل آن شایسته سالاری، امنیت و عدالت مهم ترین مسایل در سیاست حاکمان و صاحبان حکومت می‌باشد. مقاله به بررسی جایگاه عدالت و حکمرانی مطلوب در آثار سعدی پرداخته است و در تبیین و اهداف وظایف حاکمان برای اداره جامعه از حکایات و اشعار سعدی به کار گرفته شده است. سعدی عدالت و رفاه عمومی را از لوازم برقراری نظم و تأمین امنیت برشمرده است. در سیره حکمرانی کسانی را می‌ستاید که به زیردستان می‌اندیشند و از فرماندهی دادگر یاد می‌کند.

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

عبدالحسین زرین کوب (۱۳۸۱)، در کتاب حدیث خوش سعدی که درباره زندگی و اندیشه سعدی نوشته است، در این کتاب درباره مردم شیراز در روزگار سعدی، تحصیل در بغداد و بازگشت به شیراز و دو کتاب ارزشمند بوستان وگلستان نگاشته است.

زهرا معبودی (۱۳۸۵)، جامعه شناسی در آثار سعدی کتابی است که به رشته تحریر در آمده، معبودی در فصل دوم کتاب تحت عنوان کشورداری و سیاست وضعیت حکومت و سیاست زمانه سعدی یعنی قرن هفتم را به بحث می‌گذارد. هم چنین در این فصل به مباحثی چون نهادهای سیاسی، رفتار حاکمان و عاملان، جنگ و صلح، بخشش‌ها و مجازات‌ها پرداخته شده است.

بهرام اخوان کاظمی (۱۳۸۶)، در کتاب عدالت در اندیشه‌های سیاسی اسلام، مسئله عدالت را در قرآن و سنت نبوی و اندیشه امام علی(ع) و عدالت با حق را بالاترین و برترین مصلحت از منظر امام علی(ع) بیان شده است. در بخش دیگر مسئله تعریف عدالت از دید سعدی، عصر و زندگی سیاسی، عدالت در اندیشه سیاسی را مورد بررسی قرار داده است. ظلم را مایه ویرانی نظام سیاسی می‌داند و عدالت شاه مایه سعادت محسوب می‌شود (اخوان کاظمی، ۲۷۶:۱۳۸۶).

عبدالرسول چمن خواه (۱۳۸۹)، در کتاب آرمان خواهی سعدی در قلمرو حکومت در زمینه عدالت و خصوصیات کارگزاران و وزیران، حکومت و مردم سالاری، رعایت حقوق مردم را مورد بررسی قرار داده است (چمن خواه، ۱۳۸۹).

کشورداری از دید سعدی عنوان مقاله ای است که توسط محمدی و آموزگار (۱۳۹۳)، تدوین شده. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سعدی ضمن بررسی جامعه، شیوه ای را برای کشورداری پیشنهاد می‌کند که دین پیشه، عدالت خواه، تشنج زدا، فساد زدا، دلسوز تهیدستان برای عامه مردم باشد.

علیرضا ازغندی (۱۳۹۴)، نیز در پژوهشی با عنوان پند نیاکان، سیرت پادشاهان در آرای سیاسی سعدی به بررسی دیدگاه سعدی در باب این که پادشاهان چه وظایف و رسالتی دارند، چگونه باید حکومت کنند و رفتار و کردارشان نسبت به زیردستان چگونه باشد می‌پردازد.

فرح نیازکار (۱۳۹۶)، کتاب برخوان سعدی را مورد بررسی قرار داده است. در این کتاب به تحلیل آثار سعدی پرداخته است. سبکی که سعدی بنیان کرده براساس واقعیت اجتماعی، سنت فرهنگی است. مفاهیم مختلف چون عدالت خواهی، صداقت، راست اندیشی و اصول انسان دوستی پرداخته است.

روح الله اسلامی (۱۳۹۷)، کتاب سیاست نامه سعدی را مورد بررسی کرده است. در این کتاب سنت اندرزنامه‌نویسی یا سیاست‌نامه نویسی با رویکردی واقع‌گرا و پدیداری به ساختارها را با مکانیزم‌های پیچیده‌ای راه‌حل‌های استراتژیک عرضه شده است. سعدی در گلستان خویش سیاست را به مثابه تدبیر ساخت‌های روزمره مورد تحلیل قرار داده است. چهار ساختار زندگی روزمره یعنی ساختار دولت و حکومت، ساختار ثروت و معیشت، ساختار لذت و غریزه و ساختار شریعت و مذهب را در سه سطح چیستی و هستی، آسیب‌شناسی و ارائه راهکار مورد واکاوی قرار گرفته‌اند. این کتاب تفسیری ساختارگرایانه و انتقادی از سیاست‌نامه در سنت اندیشه سیاسی ایران است.

کوروش کمالی سروستانی (۱۴۰۰)، کتاب سعدی شیرازی را که زندگی و زمانه سعدی و سفرها، آثار و اخلاق، سیاست را بررسی کرده است. فضای سیاسی حاکم بر بوستان و گلستان برپایه عدالت و قدرت پیوند داشته است. مشروعیت حاکمان را بر میزان عدل آنان می‌سنجد و قدرت را به اعمال عادلانه حاکمان در حق مردم می‌داند.

ناهید شیرپور، طیبه زارعی (۱۴۰۲)، کتاب بررسی مصادیق عدالت اجتماعی در قرآن و نقش آن در پایه ریزی تمدن اسلامی از منظر مقام معظم رهبری نوشته شده است. در این کتاب قانون عدالت یک قانون کلی و عمومی است و هر نوع داوری و حکومت را در امور بزرگ و کوچک شامل می‌شود. کمال سعادت در چارچوب آموزه‌های قرآنی می‌باشد. مقام معظم رهبری عدالت اجتماعی را از ملزومات اسلامی دین و تمدن دانسته است.

روش تحقیق

در این مقاله به روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع اسنادی کتابخانه ای است و به این سئوال اساسی پاسخ داده می‌شود که بررسی جایگاه عدالت و حکمرانی مطلوب در آثارسعدی چه ویژگی‌هایی دارد.

بحث و ارائه یافته‌ها

تعریف عدالت (Justice):

کلمه عدل عبارت اند از: راستی، درستی، داد، موزون بودن، رعایت تساوی و نفی هرگونه تبعیض، قراردادن و نهادن هرچیز در جای خویش و دادن حق به حق دار می‌باشد. عدالت در لغت معادل نظم است. داد معادل عدل و دادمندی یا دادگری معادل عدالت است. دادگر نیز معادل عادل می‌باشد. مفهومی است که بشر از آغاز تمدن خود می‌شناخته و آن را آرمان مطلوب خود می‌دانسته و برای استقرار آن کوشیده است دادگری صرفاً اصلی اخلاقی نیست بلکه بنیاد حکومت و امری کاملاً سیاسی است. داد ضامن پایداری حکومت و بیداد عامل فروپاشی قدرت است (رستم وندی،۱۷:۱۳۸۷).

عدالت در طول تاریخ تمدن بشری قوام یافته است، بدون قانون، فرهنگ و جامعه انسانی معنا پیدا نمی کند. مفاهیم موازنه، میانه روی و اعتدال در لغات تعدیل قصد و وسط گنجانده شده اشده اند؛ اولی به معنای اصلاح یا میزان کردن است و مفهوم توازن را بیان می‌کند، از نظر لغوی به معنای میانه یا حد وسط بین دو طرف هستند، متضمن میانه روی و اعتدال است (Khaddouri, op.cit,p.6,7.1984).

عالی‌ترین شکل عدالت در نظریه حکمرانی خوب زمانی رخ می‌دهد که دوستی به مثابه دگرخواهی اجتماعی تعریف شود. برخی وجوه حکمرانی خوب را از متون سنتی ایرانی دانسته اند. سعدی از جمله سرآمد کسانی است که در اندیشه‌ورزی ایرانیان، دگرخواهی مدنی را پیش از عدالت اجتماعی، مبنای حکمران خوب قرار داده است. معرفت شناسی، سعدی «صلح‌طلبی» را مبنای دگرخواهی تعریف می‌کند و در عرصه روش حکمران را به «تحکیم روابط اجتماعی» اندرز می‌دهد. عدالت یکی از مهم ترین پایه‌های نظریه حکمرانی خوب است، اما در نسبت میان دوستی و عدالت در ترسیم مختصات حکمرانی خوب، دوستی ارجحیت دارد. عدالت را می‌توان محور مباحث حکمرانی تلقی کرد؛ حکمرانی عادلانه برای تحقق جامعه سالم؛ جامعه ای فارغ از فقر و فساد، جهل و عقب ماندگی، تزویر و فریب؛ جامعه ای پاکیزه از تبعیض و نابرابری است.

تعریف حکومت مطلوب(good government):

حکومت مطلوب از دو واژه حکومت و مطلوب تشکیل شده است. که حکومت به معنای فرمان دادن، امر کردن و داوری و قضا است. در اصطلاح علوم سیاسی، حکومت به معنای حکم رانی، فرمان روایی و اداره امور عمومی یا رهبری و مدیریت جامعه است.

مطلوب به معنای طلب کرده شده خواسته شده است. حکومت مطوب دارای ویژگی‌ها و شاخصه‌هایی که همچون عدالت، رعایت مصالح عام، خیر و سعادت است. از لحاظ تاریخی مفهوم حکمرانی به اندازه تمدن بشری قدمت دارد. حکمرانی به واژه یونانی به معنای هدایت یا اداره کردن برمی گردد که توسط افلاطون در ارتباط با نحوه طراحی نظام حکومتی مورد استفاده قرار گرفته است.

حکومت مطلوب نیز، عرصه شایسته سالاری است که در آن همه افراد جامعه باید موقعیت مشارکت در حکومت را داشته باشند و حکومت بر اراده و حضور آنان متکی است. ویژگی‌های حکمرانی در قرآن روایت و سیره پیامبران وامامان بر قراری قسط و عدالت از مهم ترین شاخصه محسوب می‌شود. عدالت یکی از ارکان حکمرانی و اصلی ترین مباحث در میان مردم معرفی شده است.

تعریف حکمرانی(Ruling):

واژه حکمرانی از دو بخش " حکم" و " راندن" تشکیل شده است. حکمرانی اداره و تنظیم امور است و به رابطه ای میان شهروندان و حکومت کنندگان اطلاق می‌شود. حکمرانی خوب عبارتست از مدیریت امور عمومی بر اساس حاکمیت قانون، دستگاه قضایی کار آمد و عادلانه و مشارکت گسترده مردم در فرآیند حکومت داری و به عبارت دیگر هر اندازه حاکمیت قانون بیش تر و دستگاه قضایی کارآمدتر و عادلانه تر و میزان مشارکت در یک کشور بیش تر باشد، حکمرانی در آن کشور خوب تر است (میدری،۲۵۸:۱۳۸۳).

حکمرانی به عدل، خواسته بسیاری از مردم از جوامع بشری است. جوامعی که با امید به تأمین امنیت، رفاه و زمینه رشد خود، امور خویش را به رهبران اقوام، قبیله‌ها، قومها و بتدریج، به دولت‌ها و حکومت‌ها سپرده اند.

تعریف حکمرانی: فرایند قاعده گذاری، اجرای قواعد، بررسی، نظارت و کاربست بازخوردها با اعمال قدرت مشروع و به منظور دستیابی به هدف مشترکی برای همه کنش گران و ذینفعان در چارچوپ ارزش‌ها و هنجارها در محیط یک سازمان یا یک کشور است.

هیوود حکمرانی را واژ ای کلی تر از حکومت و بیانگر راههای گوناگونی است که از طریق آن‌ها حیات اجتماعی نظم پیدا می کند (هیوود،۲۲:۱۳۸۷).

حکمرانی عبارتند از: پاسخگویی، اجماع محوری، مشارکت، قانون محوری، کارایی واثربخشی، عدالت و برابری، مسؤولیت پذیری وشفافیت صورت دستیابی به آن حکمرانی خوب در جامعه محقق می‌شود (UN ESCAP,2009).

مفهوم حکمرانی بیانگر حرکت از پارادیم حکومت(Government) یعنی قانون گذاری از بالا به پایین به سوی رویکردی است که می‌کوشد پارامترهای سیستم را به شکلی تنظیم کند که افراد و نهادها در درون آن عمل کرده و به تعبیری جایگزینی« اعمال قدرت بر» با «واگذاری قدرت به». گذار مزبور از حکومت به حکمرانی براساس فرایند پارادیم حکمرانی به نهادهای مشابه واگذار می‌شود.

ارکان حکمرانی شامل(دولت و جامعه) است و اهداف حکمرانی مطلوب همان اهداف حکومت مطلوب که بر اساس راهبردهای عدالت محور است.

مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب

- حق انتخاب و اظهار نظر برای مردم و پاسخگویی حکومت (حضور مشارکت مردم)
- ثبات سیاسی با به کار گرفتن اراده و خواست جمعی
- کارامدی دولت در اجرای وظایف و مأموریت‌ها
- حاکمیت قانون به جای اراده افراد
- از بین بردن فساد در جامعه و دولت
-

شاخصه‌های حکمرانی خوب

۱) ثبات و عدم خشونت:

توسعه متناسب با حکمرانی خوب از مسیر غیرخشونت آمیز می‌گذرد. در محیط‌هایی که بی ثباتی و نزاع وجنگ‌های قبیله ای و مذهبی رایج است، حکمرانی خوب امکان پذیر نیست و توسعه نیز ممکن نمی باشد (حسین زاده بحرینی،۲۵:۱۳۸۳).

۲) حاکمیت قانون:

ارزش حاکمیت قانون به این است که شهروند را به یک سئوال کننده، مواخذه کننده از دولت ارتقاء می‌دهد. قانون می‌بایست فراگیر و به صورتی که مساوات و برابری همه در برابر آن مراعات شود، اجرا گردد (شریف زاده و قلی پور،۱۲۰:۱۳۸۲).

۳) مشارکت عمومی:

اصلاحات در حکمرانی خوب مبتنی بر مشارکت عمومی است. روند توسعه بدون ایجاد زمینه مشارکت مردم، نمی تواند در چارچوب توسعه ای که در مفهوم حکمرانی خوب مطرح شده طی گردد (نادری قمی:۱۳۹۰:۶۶).

ویژگی حکمرانی خوب

- امام و رهبر دارد.
- شهروندانش را برای اقامه عدل هدایت می‌کند.
- زور را نهادینه نمی سازد.
- به طور عمومی مورد اشتیاق و علاقه مردم است.

شناخت سعدی و آثارش

شیخ مصلح الدین سعدی در اوایل سده هفتم در شیراز دیده به جهان گشود. هر چند تاریخ ولادت او به درستی مشخص نیست، استاد اقبال در مقاله ای گزارش می‌دهد که سعدی در حدود سال ۶۰۶ ه.ق در شهر شیراز، در میان خاندانی که به قول خودش «از عالمان دین بودند تولد یافت. پدرش در دستگاه حکومتی اتابکان از مقامی برجسته برخوردار بود » (اقبال،۱۳۷۸: ۲).

سعدی به شدت تحت تأثیر آراء تربیتی امام غزالی که از او به امام مرشد یاد می‌کند، قرار می‌گیرد. شخص دیگری که تأثیر زیادی بر روحیات وی گذاشته است شیخ اشراق، سهروردی مشهور به عوارف المعارف است و سعدی از او به نام مرشد یاد می‌کند (جعفریه،۱۳۸۷:۲).

در مدرسه مستنصریه بغداد درمحضر استاد بزرگ جمال الدین عبدالرحمن ابوالفرج آموزش می‌بیند. اندیشه‌های این فیلسوفان در تفکر و آراء او نقش اساسی داشته است. از آن جایی که شیخ روحیه سفر و جهانگردی داشته پس از تحصیلات در روزگاری که خود آن را به موی زنگی در هم آشفته تعبیر می‌کند سفرش را به اقصا عالم آغاز و به نوشته احمدی گیوی به سرزمین‌هایی از جمله صنعا، بصره، کوفه، حلب، حجاز، شام، روم، کاشغر ترکستان و سومنات هند، مصر، حبشه، ارمنستان و چین سفر می‌کند (احمدی گیوی،۱۳۸۶:۸). سعدی پس از سفرهای طولانی سرانجام در اواسط دهه هفتم به شیراز باز می‌گردد و در سال۶۵۵ هجری کتاب معروف بوستان را به نظم در آورده و در سال بعد یعنی ۶۵۶ هجری گلستان را تصنیف می‌کند (امامی،۱۳۹۳:۸۸).

بوستان این شاهکار شاهوار در نسخ قدیم بی نام بوده و یا «سعدی نامه» خوانده شده و در نسخه‌های متاخر و جدید شاید به قرینه گلستان، بوستان نامیده شده است (کمالی سروستانی،۱۴۰۰:۴۲). بوستان، نامه عرفان یا عارف نامه است که سعدی در باب اول آن از هوش و تدبیر و رأی سخن گفته و آیین کشورداری ویژه‌ای پیشنهاد می‌کند (محلاتی،۱۳۴۶: ۸).

سعدی از تربیت فرد به سوی تدبیر منزل؛ یعنی کاربردی ساختن این نکات اخلاقی در خانواده و از آن پس به سیاست مدن؛ یعنی کاربردی ساختن این مفاهیم در اجتماع و با حضور فرد در جامعه، نگرش و تأمل پیرامون زبان سعدی است (نیازکار،۱۳۹۶:۱۲).

سعدی در ابواب ده گانه« بوستان» سیمای یک انسان نمونه آرمانی را ترسیم می‌کند و انسان‌ها را به روی صلح هدایت کرده و به ترویج فضایل اخلاقی و اجتماعی می‌پردازد (ریپکا،۱۳۷۰:۶۷).

نخستین باب از ابواب ده گانه بوستان را که طولانی ترین ابواب می‌باشد باب عدل نامیده و خود نیز بدان اشاره نموده:

یکی باب عدل است و تدبیر و رأی نگهبانی خلق و ترس خدای (سعدی، ۱۳۷۸:۱۹۳).

سعدی به شیوه‌های مختلف به برقراری عدالت در جامعه اشاره می‌کند. در بوستان بیش از ۹۰۰ بیت به موضوع عدالت اختصاص داده است. تشنه عدالت و بی زاری از ظلم و سرشار از محبت نسبت به فرودستان و دستگیری از نیازمندان است. به طوری که این گونه احساسات تار و پود بافت آثار او را تشکیل می‌دهد و در همه جا عواطف عدالت خواهانه اش به گوش می‌رسد.

بوستان در واقع، آرمان شهر و مدینه فاضله ای است که سعدی نظام اجتماعی مورد پسند و خواست نوع انسانی را در آن به نمایش گذاشته است. این کتاب در ده باب تنظیم شده است و هر باب آن درباره موضوعی است و هر یک از آن‌ها، داستان‌ها و حکایاتی را در باب موضوع اصلی ذکر کرده است که در نهایت، از این داستان‌ها برای بهبود شرایط و اوضاع انسان و جامعهٔ انسانی استفاده می‌کند و به نوعی به مخاطب می‌آموزد که چگونه از این داستان‌ها عبرت، پند و درس بگیرد و زندگی بهتری برای خود و دیگران فراهم آورد. روح عدالت خواهی سعدی در همان حکایت اول بوستان جلوه گر است. کسری انوشیروان در هنگام نزاع به فرزندش هرمز درباره روش مملکت پند و اندرز می‌دهد.

باب اول گلستان درباره آیین کشورداری است. این کتاب در طرح مسئله حکومت و ضرورت تشکیل دولت عدالت محور و قانونمند تأکید ورزیده است. رعایت اصول و موازین اخلاقی در کشورداری هم چون عدالت، رعیت پروری و... پیوندی استوار با شیوه ی شخصی حاکمان دارد و حتی این امر در منابع دینی و تاریخی ایران نیز نمود فراوانی دارد. گلستان سعدی نیز به سهم خویش نقش عمده ای را در این زمینه ایفاء می‌کند. نویسنده کتاب گلستان، درصدد چاره برای رفع مشکل‌های مردم و و دفع ستم و فساد و تباهی هست و در این اثر، حکومت ظالمانه ناروا دانسته شده و برای ریشه شناسی ناهنجاری حکومت‌ها، الگویی مناسب ارائه می‌شود که در صورت تحقق آن‌ها، سعادت دنیا و آخرت مردم تأمین می‌گردد. در نظر سعدی، هرگونه رفتار حاکم، عوامل حکومت و صاحبان حرفه و پیشه، به شرط این که غفلت از خداوند نباشد و در جهت رضای حق و شفقت بر خلق باشد شایسته و سازنده است. گلستان عدالت محوری و رعیت پروری را مهم ترین رکن حکومت صالح به شمارمی آورد. کتاب گلستان، در طرح مسئله ی حکومت و ضرورت تشکیل دولت عدالت محور و قانونمند تأکید ورزیده است. سعدی

حکمرانان را به خاطر عدالت شان ستوده است. اتابک ابوبکر دین پرور، دادگر و درویش دوست بود.

چنین پادشاهان که دین پرورند به بازوی دین گـوی دولت برند
از آنـان نبیـنم درین عهد کس وگر هست بوبکر سعد است و بس(سعدی،۱۳۷۲:۲۲۰)

سعدی درجهان ایده آل خود سیره حکمرانی کسانی را می‌ستاید که همه به زیردستان می‌اندیشند و رعایت جانب آنان چنان که از فرماندهی دادگر یاد می‌کند که همیشه قبایی ساده داشت و بیش از هر چیز به فکر آسایش دیگران بود:

شـنیدم که فرمانـدهی دادگـر قـبا داشتی هر دو روی آستر
یکی گفتش ای خسرو نیک روز ز دیبـای چیـنی قبـایی بـدوز
بگفت این قدر ستر و آسایش است وز این بگذری زیب و آرایش است(سعدی،۱۳۷۲:۲۲۰)

درصدد چاره برای رفع مشکل‌های مردم و و دفع ستم و فساد و تباهی هست و در این اثر، حکومت ظالمانه ناروا دانسته شده و برای ریشه شناسی ناهنجاری حکومت‌ها، الگویی مناسب ارائه می‌شود که در صورت تحقق آن‌ها، سعادت دنیا و آخرت مردم تأمین می‌گردد.

مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب در نگاه سعدی:

وظایف یک حاکم را در امور کشورداری را با صراحت و به طور مستقیم به شخص شاه گوشزد می‌کند. پادشاه در رأس قدرت قرار می‌گیرد در آثار سعدی دستگاه حکومت از پایین به بالا (مردم- حاکم) است و تأکیدش بیش تر بر روی مردم است. معیارهایی که در شیوه حکومتی مورد توجه قرار گرفته است و برای رسیدن به الگوی برتر حکومتی، نگرشی اسوه گرا دارند و شیوه‌هایی برای حکومت داری و آیین کشورداری ارائه داده شده است، در هر عصری نه تنها حاکمان بلکه برخی ادیبان هم به عالم سیاست روی آورده اند و گاهی نقش مشاوران سیاسی حاکمان را ایفا کرده اند، از مهم ترین مؤلفه‌های حاکم عبارتند از:

۱. **عدالت ورزی**: اساس عالم مطلوب سعدی، عدالت است و دادگستری و یا به تعبیر او « نگهبانی خلق و ترس خدای» مفهوم عدالت از نگاه سعدی برگرفته از اندیشه سیاسی اسلامی اوست. عدالت به معنای ویژگی ماهوی نظم الهی حاکم بر کائنات است، عدالت را تقوای فردی، اجتماعی و همسازی نظام الهی حاکم بر طبیعت است، به معنای اعتدال گرایی در رعایت حد مناسب و میانه است. بنیاد حکومت امری کاملاً سیاسی است. داد ضامن پایداری حکومت و بیداد عامل فروپاشی قدرت است (رستم وندی، ۱۳۸۷: ۱۷). اساس عالم مطلوب سعدی، عدالت است و دادگستری یا به تعبیر او نگهبانی خلق و ترس خدای، به همین سبب نخستین و مهم ترین باب بوستان خود را بدین موضوع اختصاص داده است. وی فرمانروایی را می‌پسندد که روی اخلاص بر درگاه خداوند سرنپیچد. عدل و انصاف موجب امنیت جامعه و رفاه مردم است.

۲. **رازداری:** سعدی توصیه می‌کند که در مسایل جنگ و حکومت باید راز دار بود و اسرار نظامی را منتشر نساخت و در نهان به چاره کار پرداخت و تدارکات جنگی را از همگان پوشیده داشت. سعدی می‌گوید، مسایل جنگ و حکومت باید رازدار بود و اسرار نظامی را منتشر نساخت و در پنهان به چاره کار پرداخت و تدارکات جنگی را از همگان پوشیده باشد. یکی از توصیه‌هایی که سعدی به پادشاه رازهای امور مملکت را بادیگران در میان نگذارید تا فاش نشود. هر رازی به اقتضای موقعیتش باید پنهان و پوشیده بماند. حاکمانی موفق خواهند بود که راز حکومت را حفظ کنند: دل است ای خردمند زندان راز چو گفتی نیاید به زنجیر باز (انزابی نژاد،۱۳۸۶:۳۰).

۳. **خردورزی:** قلمرو فرمانروایان پادشاه با استفاده از افراد خردمند توسعه و گسترش می‌یابد و کشور بدون این مردان، چندان پیشرفتی حاصل نمی کند؛ پادشاه نیز باید کارهای دیوانی دربار خود را به افراد خردمند بسپارد، هرچند که ممکن است خردمندان به چنین کارهایی تن در ندهند. سعدی شیرازی در این زمینه آورده است: ملک از خردمندان جمال گیرد و دین از پرهیزگاران کمال یابد. پادشاهان به صحبت خردمندان از آن محتاج ترند که خردمندان به قربت پادشاهان.

۴. **شایسته سالاری:** تأکید و انتخاب حاکمان و کارگزاران شایسته در حکومت، کسانی سزاوارند که عاقل، خوبروی پرهیزگار، نیکنام، نیک سرانجام، جهاندیده، کارآزموده باشند. سعدی می‌گوید: کارهای بزرگ را به افراد کوچک نسپرید.

خدا ترس باید امانت گزار امین کز تو ترسد امنیتش مدار

امین باید از داور اندیشناک نه از رفع دیوان و زجر هلاک (سعدی،۱۳۹۶:۱۸۹).

۵. **مردم داری:** سعدی حاکم را درختی می‌داند که مردم ریشه و بنیاد آن هستند و پادشاه ساقه آن و تاج و تخت پادشاهی را از آن مردم می‌داند که در اختیار پادشاه نهاده اند.

برو پاس درویـش محتاج دار که شاه از رعیت بود تاج دار

رعیت چوبیخند و سلطان درخت درخت ای پسر باشد از بیخ سخت (سعدی، ۱۳۹۶:۱۸۷).

۶. **رسیدگی به امور سپاهیان:** پادشاه باید لشکریان را در همه حال مورد لطف و توجه قرار دهد تا اگر زمانی سختی و جنگی پیش آمد با جان و دل از مملکت خود دفاع نمایند. وی باید حافظ و پاسدار جان و مال رعیت باشد و در هنگام بلا آن‌ها را به دام هلاکت نیندازد؛ زیرا پادشاه با وجود سپاهیان جان برکف است که می‌تواند سروری و سلطنت کند. همان گونه که سعدی شیرازی در این مضمون آورده است که:

همان به که لشکر به جان پروری که سلطان به لشکر کند سروری

پادشاه قدرتمند به لشکر نیرومند وابسته است، لشکر به خزانه سرشار وصل است و این موضوع به رضایت مردم در مالیات دادن بر می‌گردد. مردم زمانی مالیات می‌دهند که دادگری و عدالت نظام سیاسی را باور داشته باشند. بنابراین چرخه عدالت به دوری عواملی برمی گردد که اگر پادشاه ظالم یا عادل باشد می‌تواند کارآمد باشد (اسلامی،۱۳۹۷:۷۴).

ویژگی حاکمان و کارگزاران از دیدگاه سعدی

سعدی پادشاه و حاکم را سایه خدا بر زمین می‌داند و ماندگاری و پایداری این سایه را در گرو عدالت گستری و مهربانی شاه بر زیردستان مطرح می‌کند. سعدی معتقد ا ست آرامش و رفاه باید سرلوحه همه امور برای حاکمان و زمامداران کشور باشد و مردم امانتی در دست حاکم هستند. پادشاه را در رأس قدرت قرار می‌دهد و در آثار خود وظایف حاکمان و کارگزاران در امور کشورداری را با صراحت و به طور مستقیم به آنان گوشزد می‌کند. مهم ترین ویژگی‌های حاکمان از دیدگاه سعدی عبارتند از:

به نظر شیخ حاکمان و مقامات و کارگزاران حکومتی باید با تقوا و خداشناس باشند. خدا شناسی و خدا ترسی از مهم ترین ویژگی‌های حاکم عادل است. او می‌گوید: «از سیرت پادشاهان یکی آن است که به شب بر در حق گدایی کنند و به روز بر سر خلق پادشاهی».

اما ویژگی دیگری که سعدی بر آن تأکید دارد رعیت نوازی است. حاکم همواره برای بقای قلمرو فرمانروایی اش باید بتواند رعیت را در اطراف خود گرد کند زیرا در روز سختی و بلا بهترین حامی و فریادرس وی خواهد بود. شیخ در حکایتی از گلستان آورده است: یکی از ملوک عجم را، حکایت کنند که دست تطاول به مال رعیت دراز کرده بود و جور و اذیت آغاز کرده، تا به جایی که خلق از مکاید فعلش به جهان برفتند و از کربت جورش، راه غربت گرفتند. چون رعیت کم شد، ارتفاع ولایت نقصان پذیرفت و خزینه تهی ماند و دشمنان زور آوردند. با صراحت و از خود گذشتگی حاکمان را به رفتاری انسانی با مردم دعوت نماید (سعدی،۱۳۹۶:۱۰۸).

از دیگر ویژگی‌هایی که سعدی برای حاکمان بر می‌شمارد اجرای عدالت و دادگری است. «جامعه ای که عدالت در آن برپا نیست، فاقد حیات انسانی و زندگی معنوی است و دیانتی که در آن اهتمام به برقراری عدالت نیست، مایه گمراهی است و حکومتی که عدالت هدف آن نیست و در راه برقراری عدالتی همه جانبه و فراگیر گام بر نمی دارد و در مسیر هلاکت است. که اصلاح دین و دنیای مردمان به عدالت است» (دلشاد تهرانی،۱۳۷۸:۸۰). سعدی عدالت را پشتوانه حکومت می‌داند و مردم را جزئی از حکومت که اگر مورد بی عدالتی قرار گیرند پشت حکومت را خالی می‌کنند. او در بوستان به این موضوع اشاره می‌کند:

رعیت نشاید به بیداد کشت که مر سلطنت را پناهند و پشت (سعدی، ۱۳۷۲:۱۵).

ویژگی دیگر حاکمان و کارگزاران مشورت با افراد صالح در امور کشور که سعدی می‌گوید: زمامدار باید عادت کند «هر چه در مصالح مملکت در خاطرش آید، به عمل در نیاورد. نخست اندیشه کند، پس مشورت انجام دهید (سعدی،۱۳۹۶: ۶۴۷).

از آن جایی که حاکم به تنهایی نمی تواند مملکت را اداره کند، لذا حاکم باید برای اداره امور کشور کارگزارانی لایق، درستکار، وظیفه شناس که دارای تقوا و فضیلت هستند انتخاب کند. تا به امور مردم رسیدگی کنند و نیازهای آنان را برطرف سازند.

از ویژگی‌های دیگر ی که سعدی برای حاکمان و پادشاهان بیان می‌کند عبارتند از: رازداری در مسایل سیاسی، نظارت بر امور کشور، برقراری امنیت، سپردن پادشاهی به جانشین، رعایت احتیاط در برخورد دشمنان، داشتن روحیه از خودگذشتگی و ساده زیستی و بذل و بخشش و ایجاد رفاه عمومی برای مردم است.

- رفاه عمومی: از وظایف حاکم، تقسیم عادلانه بیت المال و رفاه بخشیدن به زندگی مردم است.
- علم و آگاهی: حاکمان مسئولیت پذیر به تعلیم و تربیت و پرورش مردم هستند.

سعدی برای تشخیص این که عدالت برقرار است یا خیر، یک معیار غایی را در رضایت مردم از اوضاع ارائه می‌داند.

رضایتمندی به عده ای معدود محدود نمی شود، همه مردم باید از حاکم راضی باشند و در صلح زندگی کنند و نقطه مقابل این وضعیت، نارضایتی که ظلم است. در ایام عدل تو ای شهریار ندارد شکایت کس از روزگار

مسئولیت مردم نسبت به حاکم(حکومت)

۱) وفاداری: مهم ترین مسئولیت که مردم در قبال حکومت برعهده دارند، وفاداری نسبت به حکومت است.

۲) نصیحت: مردم نسبت به حاکم ناصح و خیرخواه هستند. زیرا حاکم جهت تأمین حقوق آنان و ایجاد زمینه‌های رشد تعالی جسمی و روحی مردم مسئولیت دارند

۳) اطاعت: انسان مسئول پذیر همواره مطیع فرمان‌های حاکم است. هرگاه او را فرا بخواند او را اطاعت می‌کند.

۴) امنیت پایدار: تأمین امنیت مردم و کشور از اهداف حاکمان و شهریاران بوده است. سعدی پادشاهان را پاسبان می‌خواند، حدود وظایف آنان خود به خود به ذهن متبادر می‌شود، وظیفه پاسبان تأمین امنیت است. اگر پادشاه امنیت را به مردم هدیه کند، مانند پاسبان خفته ای است که بود و نبودش فرقی ندارد و این پند تلخ را با شربتی از کلام شیرین به پادشاه می‌نوشاند.

پادشاهان پاسبان انند مـر درویـش را پند پیران تلخ باشد، بشنو و بد خو مباش

چون کمند انداخت دزد و رخت مسکینی ببرد پاسبان خفته خواهی باش و خواهی گو مباش (سعدی،۱۳۹۶:۸۵۷).

برقراری امنیت حاکم به راحتی در دسترس مردم و رعیت باشد و آنان را بدون موانع با حاکم سخن بگویند.

۵) انتخاب صحیح کارگزاران: انتخاب صحیح کارگزاران دوام حاکمیت را تضمین می‌کند. تصدی مسئولیت‌های مهم در دین داری و پرهیزگاری و خرد ورزی توصیه شده است. سعدی در جهان ایده آل خود سیره حکمرانی کسانی را می‌ستاید که همه به زیردستان می‌اندیشند و رعایت جانب آنان. چنان که از فرماندهی دادگر یاد می‌کند که همیشه قبای ساده داشت و بیش از هر چیز به فکر آسایش دیگران بود.

شـنیدم کـه فرمانـدهی دادگـر قـبا داشـتی هر دو رو آستر

یکی گفتش ای خسروی نیک روز ز دیـبای چیـنی قـبایی بـدو

بگفت این قدر ستر و آسایش است وز این بگذری زیب و آرایش است (سعدی، ۱۳۷۲:۲۲۱).

شاخص‌های عدالت از نظر سعدی عبارتند از:

۱)توجه برقراری عدالت در جامعه:

سعدی تشنه عدالت و بی زار ظلم و سرشار از محبت نسبت به فردوستان و دستگیری از نیازمندان و دردمندان است. عدالت پشتوانه و اصل حکومت است، چراکه اگر رعایا که همان اجرای حکومتند از بی عدالتی رنج برند پشت حکومت را خالی می‌کنند و بنیاد حکومت سست می‌شود. عدالت توسر پادشاه باید بسیار دقیق اجرا گردد.

سعدی اساس جامعه را بر پایه عدل دانسته واگر حاکم از عدالت عدول کند، مردم از دیار او به ملک دیگری می‌روند: از این رو در نخستین باب، از زبان کسری انوشیروان، هنگام مرگ به فرزندش هرمز درباره روش ملکداری اندرزهایی می‌دهد که همگی حاکی از نگهداری خاطر درویش و توجه به احوال زیردستان است.

برو پاس درویـش محتاج دار که شاه از رعیت بود تاجدار (سعدی،۱۳۶۹: ۴۲).

در سرتاسر این اشعار «روح انسان دوستی سعدی، آن شاعر بزرگ اجتماع و آن کس که عدالت را اساس کشوربانی، تجلی می‌کند».

۲) وجود حاکمان دادگر و عدالت پیشه:

حاکم رکن حکومت است و هر گونه کردار و گفتار او می‌تواند تأثیر مستقیم در روند اجرای عدالت دارد، گرایش سعدی وجود حاکم عادل که از اساسی ترین نیازهای یک مدینه فاضله است. حاکم باید در صدد چاره جویی و اصلاح امور مردم باشد و از عدالت عدول ننموده تا مردم رویاروی او قرار نگیرند و مراقب باشندکه فواید عدل به آسانی به مردم برسد، به ویژه طبقات فقیر و ناتوان که هیچ گونه دسترسی به درگاه حاکم ندارد، گرچه از اساسی ترین مظاهر عدالت حاکم، پذیرش نقش مردم در گزینش و انتخاب رهبران و حاکمان جامعه است. عدالت از نظر سعدی مجوعه صفات یک حاکم خوب است و ظلم در نقطه مقابل آن قرار دارد.

۳) رفتار حاکمان نسبت به زیردستان:

صحبت از سیرت پادشاه و تدبیر و رضای آن نسبت به عوام است. بعد از منافع زیر دستتان به حاکمان و زیردستان هشدار می‌دهد که نسبت به محرومان جفا و ستم نکند.

کام درویشان و مسکینان بده تا همه کارت برآرد کردگار
با غریبان لطف بی اندازه کن تا رود نامت به نیکی در دیار

سعدی نقش دین را به طور عمده در هدایت فرمانروایان و راهنمایی صاحبان قدرت به خدمت به مردم می‌بیند.

خدا را بـرآن بنـده بخشـایش است که خـلق از وجودش در آسایش اسـت
کسـی نیک بینـد بـه هـر دو سرای کـه نیـکی رسـاند بـه خلـق خـدا (سعدی،۱۳۷۲ :۲۴۰).

مفهوم عدالت در آثار سعدی

بهترین حد، حد اعتدال است. نه فقر اصلاح کننده می‌تواند باشد و نه ثروت. بلکه حالت میانه، حالت اعتدالی مطلوب است (اسلامی ندوشن،۱۳۸۱:۱۱۰). عدالت یکی از مهم ترین پایه‌های نظریه حکمرانی خوب است، اما در نسبت میان دوستی و عدالت در ترسیم مختصات حکمرانی خوب، دوستی ارجحیت دارد. بر اساس دیدگاه ارسطو، عدالت پیوند ساز میان آحاد جامعه و فضیلتی اجتماعی دربردارنده تمام دیگر فضایل است، اما در مقام مقایسه او دوستی را در مرتبه ای بالاتر از عدالت قرار می‌دهد و معتقد است با وجود آن که عدالت بدون دوستی معنایی ندارد، اما هر جایی که دوستی موجود باشد، نیازی به برقراری عدالت نیست؛ چرا که عدالت با افزایش دوستی افزایش می‌یابد. عدالت در فراسوی دوستی رشد می‌کند و بنابراین هر دو در زمینه مشترکی می‌رویند و پا به پای یکدیگر نمو می‌کنند. دوستی، از این منظر نماد بارز برابری نیز هست و بهترین دوستی نیز تنها میان کسانی اتفاق می‌افتد که در فضایل و شخصیت، بیش از هر کسی به یکدیگر شباهت داشته باشند. عالی‌ترین شکل عدالت در نظریه حکمرانی خوب زمانی رخ می‌دهد که دوستی به مثابه دگرخواهی اجتماعی تعریف شود. حکایات سعدی اندیشه‌ورزی ایرانیان، دگرخواهی مدنی را پیش از عدالت اجتماعی، مبنای حکمران خوب قرار داده است. دگرخواهی مدنی در گلستان سعدی در سه سطح وجودشناسی، معرفت شناسی و روش‌شناسی قابل تمیز است. در سطح اول پذیرش دیگری نه هم چون ابژه، بلکه به مثابه «سوژه‌ای مستقل» صورت می‌گیرد. در سطح معرفت شناسی، سعدی «صلح‌طلبی» را مبنای دگرخواهی تعریف می‌کند و در عرصه روش حکمران را به «تحکیم روابط اجتماعی» اندرز می‌دهد.

سعدی، حاکمانی را که می خواهند مدبرانه و عاقلانه حکومت خویش را دوام بخشند، از شتاب و بی عدالتی در مجازات بی گناهان می ترساند و معتقد است که عفو بهتر از مجازات است، زیرا مجازات اگر به ناحق باشد تا ابد دامن گیر مجازات کننده خواهد بود. چنان که بی گناهی در مقابل پادشاهی که بر کشتن او فرمان داده، می گوید:

ای ملک به موجب خشمی که ترا بر من است، آزار خود مجوی که این عقوبت بر من به یک نفس به سر آید و آن بر تو جاوید بماند:

پنداشت ستمگر که جفا بر ما کرد در گردن او بماند و بر ما بگذشت (سعدی، ۵۷:۱۳۸۸).

برای سعدی گرانمایه است، اما معتقد است مردم آزار نباید شامل عفو و اغماض شود و «عدل و داد» برای کیفر او تنها گوشمالی و تنبیه کافی نیست، بلکه باید او را از بیخ و بن کند و قطع ریشه نمود (علوی مقدم، ۷۲:۱۳۶۴).

عدل در کلام سعدی جایگاه بزرگ و مهمی دارد و هر آن جا که او، عرصه را برای ارائه نصایح و اندرزهای خود مناسب می بیند به سخن در می آید و اجرای عدالت و رعایت انصاف را مقدم بر انباشته بودن خزانه شاهی می داند:

عدل و انصـاف وراسـتی باید ور خـزینه تـهی بـود شاید
پادشاهی که یار درویش است پاسبان ممالک خویـش است (سعدی، ۷۸۰:۱۳۸۸).

سعدی در دو اثر گلستان و بوستان اصول موازین سیاست و کشورداری را بر اساس عدالت و انصاف که متکی بر پیوند مردم و پیشرفت حکومت دانسته است. عدالت را میان مردم و حکومت قرار می‌دهد و عدل را محور اصلی حاکمان و مردم دانسته است. حکایات سعدی رابطه عدالت و قدرت به نفع مردم دانسته است.

سعدی در باب سیرت پادشاهان برگرد محور عدالت دور می‌زند و به نصیحت حکام و سلاطین پرداخته و آن‌ها را با امور حکومتی آشنا کرده است.

نیاسـاید انـدر دیار تو کـس چو آسایش خویـش جویی و بس (سعدی، ۱۹۹:۱۳۷۸).

اگرچه در هدایت مردم نصیحت مطلق نمی کند، اما لازم می‌داند به مردم نشان دهد که خیر او مصلحت آن‌ها در نیکی و عدالت ورزیدن است. زیرا «جاده عدل بسیار ظریف است. حتی کوچک ترین انحراف از آن به استبداد می‌انجامد» (انصاری، ۱۶۴:۱۳۷۷). «صلابت و استواری فرمانروا از مردم است و فرمانروا برای مردم است نه مردم برای فرمانروا» (انوری، ۴۴:۱۳۸۴).

سعدی سیاست و مدیریت را مبتنی بر عقلانیت می‌داند و او سیمای جامعه مطلوب را بیش از هر چیز در«عدالت اجتماعی» می‌پردازد و سعدی شایسته سالاری را در نصب حکمرانان توصیه کرده و توجه به نیازمندی‌های مردم به ویژه حفظ امنیت آنان را در اولویت نظام حکومتی دانسته است. عقلانیت، خردجمعی، توجه به حال رعیت، دست گیری از طبقات فرودست جامعه از مؤلفه‌های حکمرانی خوب در نگاه سعدی است. تقوا عدالت فردی است و فرد عادل می‌تواند جامعه ای مبتنی برعدالت اجتماعی بر پا دارد. سیاست در آموزه‌های سعدی مبتنی بر تشکیل جامعه آرمانی که مبنای آن تعالیم اسلامی است.

سعدی در اشعار و سخنان خود به اصل عدل و عدالت و جلوه‌های مثبت آن در جامعه بسیار اشاره می‌کند:

رفع ظلم یکی از مظاهر عدل است. سعدی ظلم عامل شاه را از جانب شاه می‌بیند و پادشاهان زمان را از ظلم که نقطه مقابل عدل است، بر حذر می‌دارد.

مفهوم عدالت، نحوه رفتار حاکمان و مردم را بر محور عدل استوار می سازد و بر همین اساس از حاکمان درخواست می کند که مبانی سلوک سیاسی و اجتماعی خود را با مردم، با توجه به عدالت درحق آنان قرار دهند، چه، ساختار پندآمیز و نصیحت گونه حکایات ریشه در همین نکته دارد. سعدی مشروعیت حاکمان را با میزان عدل آنان می سنجد و عدالت مفهومی است که التزام حکام به آن، مشروعیت، مقبولیت و رضایت اتباع از حکومت گری آنان را در پی دارد.

فرهنگ رجایی در باره عدالت معتقد است، که از نگاه سعدی تعریف عدالت با حق در ارتباط مستقیم است. با جفاپیشگان درگیر هست، عدالت عبارت: از ستم در حق ستم پیشه و اگر با بیچارگان سروکار دارد، وظیفه ای است که هم اجتماع نسبت به فرد دارد و هم افراد نسبت به یکدیگر دارند. سعدی عدالت را عدالت فردی– مدنی دانسته است.

سعدی معتقد است که جامعه هر چند که کمال مطلوب و آرمانی باشد همواره دشمنانی خواهد داشت. ولی یک مدینه فاضله در همان حال با دشمنی سر و کار دارد یا در حال جنگ است، باید همواره توسط برخی اصول اخلاقی و سلوکی هدایت شود. اول از همه، یک حکومت آرمانی کار تجاوز و تخطی را آغاز نمی کند و سپاهیان خود را در معرض خطرات ناخواسته قرار نمی دهد. به کار بردن تدابیر سیاسی به استعمال زور رجحان دارد. صلح همواره باید بر جنگ مقدم باشد. باید در آغاز برای غلبه بر دشمن اقدامات اخلاقی و مادی به کار برد ولی زمانی که همه کوشش‌های صلح جویانه به جایی نرسید، جنگ و خصومت را ممکن است آخرین چاره دانست. با این همه، سعدی تأکید می‌ورزد حتی زمانی هم که جنگ آغاز گشت باید در صلح را باز نگاه داشت و هیچ فرصت صلح آمیز را از دست نداد؛ زیرا صلح بسی از جنگ بهتر است. (مظفریان،۲۳۹:۱۳۶۴). سعدی بر این عقیده است که پادشاه عادل به خاطر رعایت دادگری و پاسبانی از ممالک خویش، باید به حاضر تهی شدن خزینه اش باشد اما رعیتش آزرده خاطر نگردد.

جایگاه عدالت از نگاه سعدی:

عدالت از مهم ترین بنیان‌های فکری سعدی است. او به عنوان مصلح اجتماع و آموزگار تلاش می‌کند در برابر بی عدالتی، ستم و نابرابری بایستد. عدالت و دادگری به عنوان مفاهیم ارزشمند شعر و فکر سعدی محسوب می‌شود.

سعدی معتقد است به وجود نظام در کائنات و حکومت عدالت برآن است. در این نظام بین پدیده‌ها، از جمله رفتار انسان رابطه علی برقرار است. از دیدگاه وی هرکنش در روابط انسانی واکنش متناسب در پی خواهد داشت. سعدی در جهان ایده آل خود سیره حکمرانی کسانی را می‌ستاید که همه به زیردستان می‌اندیشند و رعایت جانب آنان چنان که از فرماندهی دادگر یاد می‌کند که همیشه قبای ساده داشت و بیش از هر چیز به فکر آسایش دیگران بود. پادشاه دادگر، سایه خداوند بر روی زمین است که هر ستمدیده ای به او پناه می‌برد.

اساس جامعه عالم مطلوب، عدالت و دادگستری یا به تعبیر سعدی نگهبانی خلق و ترس خدایی و به همین سبب نخستین مهم ترین حجیم ترین باب بوستان خود را بدین موضوع اختصاص داده است. وی فرمانروایی را می‌پسندد که روی اخلاص بر درگاه خداوند نهد. روز، مردمان را حکم گزار باشد و شب خداوند را بنده حق گزار؛ زیرا معتقد است کسی که از اطاعت خداوند سر نپیچد هیچ کس از حکم او گردن نخواهد پیچید. پندهایی از زبان پدر به هرمز و نصیحت پدر به شیرویه نیز به منزله زمینه و طرحی است برای پدید آوردن چنین داد پیشگی و دنیایی:

شنیدم کـه در وقت نزع روان به هرمز چنین گفت نوشیروان
که خاطر نگه دار درویش باش نه در بند آسایش خویش باش (سعدی، ۱۳۶۹: ۲۴۵-۲۱۸).

- **عدالت به معنای خصیصه ماهوی نظم الهی حاکم بر کائنات:** در واقع سعدی چون دیگر متفکران فلسفه سیاسی کلاسیک و اسلامی، عالم را تابع قوانین فطری ثابتی خواه، نوموس، شریعت، ارته، دارما، لی و یا هر لفظ دیگر می‌داند که بر زندگی حاکم هستند و به جای مورد سئوال قرار دادن آن‌ها، باید با آن‌ها هم ساز بود.
- **عدالت به معنای حق را به حق دار راندن و ایفای اهلیت و رعایت استحقاق‌ها:** تکراری ترین تعریف سعدی از عدالت، حق را به حق دار رساندن، یا عدالت توزیعی است. اگر کسی شایستگی تشویق، تمجید، و یا بخشش مال دارد، ارزانی داشتن آن عین عدالت است و هم چنین است اعمال تنبیه و جریمه از برای کسی که سزاوار آن است.
- **عدالت به معنای تقوای فردی وهمسازی با نظم الهی حاکم بر طبیعت:** سعدی عدالت را با تقوا برابر می‌داند و آن را همسازی با نظم کل وجود تعبیر می‌کند (رجایی،۱۳۷۶:۸۷۳). در این صورت هرکس با شناخت وظیفه خاص خویش، آن را به نحو احسن ایفا می‌کند و این یک معنا از عدالت است. عدالت به معنای اعتدال گری و رعایت حد مناسب و میانه، و ملکات متوسطه این مقصود از عدالت در آثار سعدی به خوبی مشهود است.

فرهنگ رجایی با تأکید بر موضوع عدالت در آثار سعدی می‌گوید: سه مقولهٔ عدالت، واقع بینی، اعتدال گرایی، مهم ترین اصول اندیشه سیاسی سعدی را تشکیل می‌دهد. سعدی عدالت را یکی از عوامل تعیین کننده در زندگی اجتماعی و سیاسی می‌داند. قدرت سیاسی بدون عدالت به استبداد و قهراً به نابرابری و دل مردگی می‌انجامد، در حالی که عدالت بدون قدرت سیاسی به هرج و مرج، درهم ریختگی و قهراً به نابودی زندگی اجتماعی می‌انجامد. تکراری ترین تعریف سعدی از عدالت «حق به حق دار رساندن» یا عدالت توزیعی اگر عدالت، بنیان ساختمان اجتماع است، واقع بینی، آجرها و اعتدال، ملاط است (رجایی، ۱۳۷۶ :۲۱).

به طور کلی عدالت در اندیشه سعدی برگرفته از اندیشه اسلامی او و عمل بر اساس احکام الهی، دستورات دینی و موافق شریعت است. سعدی کشتن بدکاران را بر طبق فتوای شرع روا می‌داند:

که را شرع فتوی دهد برهاک الا تا نداری زکشتنش باک (سعدی،۱۳۷۸:۲۰۹).

مصادیق عدالت از نظر سعدی

- عدالت فردی- مدنی: عدالت در این معنا به مفهوم آگاهی فرد به توانایی‌ها و وظایف خود و عمل کردن بر اساس آن است که در نهایت منجر به عدالت توزیعی می‌شود.
- عدالت توزیعی: عدالت فردی- مدنی منجر به عدالت توزیعی می‌شود. عدالت توزیعی به مفهوم اعطاء کل ذی حق حقه و تشویق و تنبیه بر اساس شایستگی‌ها و سزاواری‌های افراد می‌باشد. از آن جا که توانایی‌ها و قابلیت‌های افراد با یکدیگر متفاوت است عدالت در هر موجودی به معنای رعایت استحقاق براساس قابلیت‌های اوست؛ و در این مفهوم رعایت تساوی در استحقاق‌ها از ضروریات اجرای عدالت است. نمونه‌های زیر دربردارنده عدالت اجتماعی به مفهوم عدالت توزیعی از منظر سعدی است:

  نه هر کس سزاوار باشد به مال یکی مال خواهد یکی گوشمال (سعدی،۱۳۷۸:۲۶۳).
- اعطاء و رعایت حق مردم بر حاکم و حق حاکم بر مردم: اعطا و رعایت حق حاکم بر مردم اطاعت از فرمانروایان است و حق مردم بر حاکم، خدمت به مردم، احسان به نیازمندان و مراعات حال رعیت است که بدون آن حکومت بر مردم غیرممکن می‌شود:

  طریقت به جز خدمت خلق نیست به تسبیح و سجاده و دلق نیست (سعدی،۱۳۷۸:۲۱۳).
- عدل به معنای ضد ظلم: سعدی گسترش بی عدالتی را نتیجه رفتار ظلم و ستم فرمانروایان و اداره کنندگان جامعه می‌داند، عدالت از یک دیدگاه به معنای ضد ظلم و رعایت عدالت را نفی ستم و ظلم می‌داند.

شبی دود خلق آتشی برفروخت شنیدم که بغداد نیمی بسوخت (سعدی،۲۱۷:۱۳۷۸).

- عدالت به معنای رعایت اعتدال: عدالت به معنای رعایت حد اعتدال و میانه روی در زندگی سیاسی اجتماعی است. سعدی پادشاهان را به رعایت اعتدال می‌خواند. "نه چندان درشتی کن که از تو سیر گردند و نه چندان نرمی که بر تو دلیر شوند".
- عدالت به معنای انصاف: عدالت در مفهومی دیگر از نگاه سعدی به معنای انصاف می‌باشد. ایشان در سفارش به حکام عدالت پیشگی براساس انصاف را که متأثر از مبانی دینی ایشان است، مایه زندگی سعادتمند و بهره وری می‌داند و می‌گوید:

الا تا نپیچی سر از عدل و رأی که مـردم زدسـت نپیـچند پای

از آن بهر ه ورتر در آفاق نیست که در ملک رانی به انصاف زیست (سعدی،۲۰۰:۱۳۷۸).

عدالت به معنای انصاف در زندگی سیاسی اجتماعی و رفتار فرمانروایان را مشروط به تساوی بین خلق دانسته است. سعدی عدالت را به مثابه یک ترازو می‌داند و ترازویی که تصمیم و فعل افراد با آن سنجیده می‌شود.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

سعدی در کتاب بوستان و گلستان برای بهبود شرایط جامعهٔ انسانی در امر آیین کشورداری به حاکمان مـی‌آمـوزد کـه چگونـه از حکایـات، داستان‌ها عبرت و پند بیاموزند. شیخ اجل در آثارش به اصول عدالت و آیین کشورداری پرداخته است.

در کتاب گلستان توجه به دین داری و اعتقاد و تقرب به قدرت اهورایی، لازمه موفقیت حاکمان را در امر سیاست مدن و آیین کشورداری و بر مسایل حکومتی به اعتقادات مذهبی پای بند باشند. حاکم و پادشاه را به عنوان الگو و سرمشق، قناعت و خرسندی پیشه خود قرار دهد. انتصاب و گزینش افراد در دستگاه حکومت، به درجه هوش، فراست و رادمنشی افراد بستگی دارد نه این که پادشاه براساس شناخت قبلی که از خانواده ایشان دارد و یا براساس مال و ثروت و تیپ و قیافه افراد، آن‌ها را به کار گیرد. هرگونه کوتاهی در شناخت کارگزاران، زمینه را برای گروهی فرصت طلب مهیا خواهد کرد و یا به قضاوتی نا به جا خواهد انجامید که نتیجه ای جز نارضایتی مردم و اغتشاش در جامعه در بر نخواهد داشت.

نگرش سعدی به مسایل سیاسی، نشانگر این مطلب است که وی در پرداختن به مسایل سیاسی به آیات و روایات اسلامی توجه ویژه داشته است. سعدی عدالت را مهم ترین مفهوم امر سیاست و حد واسط و حلقه پیوند میان حکومت و مردم و نیز جامعه را که بر مبنای آن، تعاملات و مناسبات اجتماعی میان مردم با یکدیگر و با حکومت بیان می‌کند. به گفته شیخ اجل در چنین عصری پرچمدار مکتبی است که درآن کفه ترازوی صلح، نظم، عدالت،احسان، صدق، بندگی و در کفه دیگر آن کینه، نفرت، بی نظمی، بی عدالتی و فرار که از قواعد انسانی است. سعدی توجه ویژه ای به پادشاه که محصول زمانه است و کانون قدرت سیاسی بوده است و برخلاف امروز سیاست، مناسبات سپهر خصوصی و زندگی روزمره جایگاه یافته که بر فهم عدالت تأثیر گذار می‌باشد. سعدی در پارادیم زمانه فکری و عملی خویش خواهان استقرار جامعه ای بر مدار عدالت گستری و ظلم ستیزی است.

سعدی خطابش تنها به هم زمان‌ها و هم زبان‌هایش نیست، به همه اهل دل عالم است. معانی و افکار سعدی هرگز کهنه نمی شود و با ادبیات جهان همواره هماهنگی خود را حفظ می‌نماید. افکار او در عدالت، صلح و انسان دوستی و نوع پروری اظهار کرده اند. عدالت را کرامت انسانی و در جایگاه نخست دانسته است.

منابع

۱. احمدی گیوی، حسن. (۱۳۸۶). گلستان سعدی (مقدمه، شرح و تعلیقات)، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲. اخوان کاظمی، بهرام. (۱۳۸۶). عدالت در نظام سیاسی اسلام، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
۳. ازغندی، علیرضا. (۱۳۹۴). «پند نیاکان، سیرت پادشاهان در آرای سیاسی سعدی»، فصلنامه مطالعات بین المللی، سال یازدهم، شماره چهارم، تهران: انتشارات بهار، ۱۱۳-۹۵.
۴. اسلامی، روح الله. (۱۳۹۷). سیاست نامه سعدی، تهران: انتشارات تیسا.
۵. اسلامی، ندوشن. محمدعلی. (۱۳۸۱). چهارسخنگوی وجدان ایرانی، تهران: انتشارات قطره.
۶. اقبال آشتیانی، عباس. (۱۳۷۸). تاریخ مغول، تهران: انتشارات آگاه.
۷. انزابی نژاد، رضا. قر بگلو، سعید الله.(۱۳۸۹). بوستان، چاپ اول تهران: انتشارات آیدین.

۸. انصاری، ابوالحسن. (۱۳۷۷). شیخ سعدی در تصور او از یک جامعه آرمانی، ذکر جمیل سعدی، جلد ۳، تهران: کمیسیون ملی یونسکو و وزارت ارشاد اسلامی، ۱۵۷-۱۹۴.
۹. انوری، حسن. (۱۳۸۴). شوریده بی قرار (درباره سعدی و آثار او). تهران: انتشارات قطره.
۱۰. امامی، محمدمهدی. (۱۳۹۳). سه گام تا سپیده دم، اصفهان: انتشارات اصفهان.
۱۱. جعفریه، مهناز. (۱۳۸۷). سعدی از منظر فکر و اندیشه، مجله اندیشه تقریب.
۱۲. چمن خواه، عبدالرسول. (۱۳۸۹).آرمان خواهی سعدی در قلمرو حکومت، شیراز: انتشارات نوید.
۱۳. حسین زاده بحرینی، محمد حسین. (۱۳۸۳). بررسی تطبیقی نظریه حکمرانی خوب با آموزه‌ها و سیرهٔ حکومت امام علی علیه السلام، دفتر بررسی‌های اقتصادی.
۱۴. دلشاد تهرانی، مصطفی. (۱۳۷۸). حکومت حکمت، تهران: انتشارات دریا.
۱۵. رستم وندی، تقی. (۱۳۸۷). آز و داد:آسیب شناسی شهریاری در شاهنامه فردوسی، مجله پژوهش سیاست نظری، شماره پنج، ۳۱-۱.
۱۶. رجایی، فرهنگ. (۱۳۷۶). معرکه جهان بینی‌ها در خردورزی سیاسی و هویت ما ایرانیان، تهران: انتشارات احیاء کتاب.
۱۷. ریپکا، یان. (۱۳۷۰). تاریخ ادبیات ایران، ترجمه کیخسرو کشاورزی، تهران: انتشارات گوتمبرگ و جاویدان خرد.
۱۸. زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۱). درباره زندگی و اندیشه سعدی، تهران: انتشارات سخن.
۱۹. سعدی، شیخ مصلح الدین. (۱۳۶۹). غزلیات سعدی، خلیل خطیب رهبر، تهران: انتشارات مهتاب.
۲۰. سعدی، شیخ مصلح الدین. (۱۳۷۲). بوستان، تصحیح غلامحسین یوسفی چاپ چهارم، تهران: انتشارات خوارزمی.
۲۱. سعدی، شیخ مصلح الدین. (۱۳۷۸). کلیات سعدی، مصحح: محمدعلی فروغی، تهران: انتشارات هستان.
۲۲. سعدی، شیخ مصلح الدین. (۱۳۷۹). گلستان سعدی. بر اساس نسخه تصحیح شده محمدعلی فروغی، تهران: انتشارات ققنوس.
۲۳. شریف زاده. فتاح و قلی پور. رحمت الله. (۱۳۸۲). حکمرانی خوب و نقش دولت، فرهنگ مدیریت شماره چهارم.
۲۴. شیر پور. ناهید و زارعی، طیبه. (۱۴۰۲). بررسی مصادیق عدالت اجتماعی در قرآن و نقش آن در پایه ریزی تمدن اسلامی از منظر مقام معظم رهبری، تهران: انتشارات عاصم.
۲۵. کمالی سروستانی،کوروش. (۱۴۰۰). سعدی شیرازی، شیراز: انتشارات قلمده.
۲۶. محلاتی، صدرالدین. (۱۳۴۶). مکتب عرفان سعدی، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز، ۷۱،۷۲.
۲۷. محمدی، محتشم و آموزگار، شهلا. (۱۳۹۳). «کشورداری از دید سعدی، مجله مطالعات ایرانی»، شماره بیست و شش، پاییز و زمستان، ۱۶۳-۱۴۳.
۲۸. معبودی، زهرا. (۱۳۸۵). جامعه شناسی در آثار سعدی، تهران: انتشارات تیرگان.
۲۹. مظفریان، منوچهر. (۱۳۶۴). آیین مدیریت در نظر سعدی، ذکر جمیل سعدی، جلد سوم، اداره کل انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.
۳۰. میدری، احمد، جعفر خیر خواهان. (۱۳۸۳). حکمرانی خوب بنیان توسعه، دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۳۱. نادری قمی، محمد مهدی. (۱۳۹۰). حکمرانی خوب معرفی و نقدی اجمالی، اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، شماره یک، ۹۳-۶۹.
۳۲. نیازکار، فرح. (۱۳۹۶). برخوان سعدی، شیراز: انتشارات دانشنامه فارس.
۳۳. هیوود، اندرو. (۱۳۸۷). مفاهیم کلیدی در علم سیاست، ترجمه حسن سعید کلاهدی و عباس کاردان، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
34.Khaddouri, M.(1984) .The Islamic Conception of Justice, Baltimor and London: The John Hopkins university press.
35.UN ESCAP. (2009). What is Good Governance, On line at http://www.unescap.org/ resources/what-good-governance.